

ESKİ TÜRK İNANÇLARINDA TABİAT KÜLTÜ:
ERZURUM KAZANCI ÖRNEĞİ
NATURAL TURKISH BELIEFS: THE CASE OF ERZURUM KAZANCI
YUNUS BERKLİ

Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Temel Eğitim Bölümü
Assoc. Prof. Dr. Ataturk University, Faculty of Fine Arts Basic Education Department
yberkli@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-3650-3681>

GÜLTEN GÜLTEPE

Dr. Öğr. Üyesi Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Temel Eğitim Bölümü
Assist. Prof. Dr. Ataturk University, Faculty of Fine Arts Basic Education Department
gulten.gultepe@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-1006-2905>

Atıf / Citation

Berkli, Y. Gültepe, G. 2020. "Eski Türk İnançlarında Tabiat Kültü: Erzurum Kazancı Örneği".
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute. 67, (Ocak-
January 2020). 443-454

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 22.04.2019
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 23.12.2019
Yayın Tarihi- *Date Published* : 31.01.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4166>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate® programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-67, Ocak - *January* 2020 Erzurum. ISSN-1300-9052
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

ESKİ TÜRK İNANÇLARINDA TABİAT KÜLTÜ:
ERZURUM KAZANCI ÖRNEĞİ*
NATURAL TURKISH BELIEFS: THE CASE OF ERZURUM KAZANCI

YUNUS BERKLİ-GÜLTEN GÜLTEPE

Öz

Türk halk kültürü ve folkloru tarihi süreç içerisinde yaşadığı coğrafyasıyla ve iklimiyle birlikte çeşitli özellikleri bünyesinden devralarak sergilemiştir. Kültürün ilk deneyimleri de tabiatla iç içe geçen bir birlikliğin dökümünü sunan malzemeleriyle açıklanmaktadır. Dünyanın muhtemel ve gerçek durumunu kavramaya, benzetmeye veya tasvir etmeye imkân sağlayan, öncelikli olarak dağ, nehir, ağaç ve hayvanlar âlemi içerisinde sıklıkla yer alan seçilmiş hayvan türleri, tabiat içerisinde var olan gerçek nesnelere dir. Bu nesnelerin kendi aralarındaki ilişkinin yoğunluğu ve çeşitliliği mecazi anlamda oldukça geniş yer tutmuştur. Görünen tabiat elemanları, reel âlemin biçim dünyasını sunarken öte dünya için de yüklenen anlamlar neticesinde ezeli ve ebedi bir denge özelliğine bürünmüştür. Epistemolojik bağlamda, subje ve objeyi temsil eden gören ile görünenin şekil aldığı fikri intikallerin bütünü olarak değerlendirmek gerekir. Makale metni, “Eski Türk İnançlarında Tabiat Kültü: Erzurum Kazancı Örneği” başlığı ile bu yörede yaşayan halklarda görülen, tabiat kültürünün geçmişe ait inancın izlerini, alan araştırmaları ve görsel malzemeleri ile açıklama yoluna gidilmiş olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Folklor, Mitoloji, Dağ, Ağaç, Tabiat

Abstract

Turkish folk culture and folklore have taken various features together with their geography and climate. The first experiences of culture are explained by the materials that provide a breakdown of a unity that is intertwined with nature. The selected animal species, which are often found on mountains, in rivers, on trees and animal populations, which enable us to grasp, simulate or depict the probable and real state of the world, are real objects that exist in nature. The intensity and diversity of the interrelations of these objects occupied quite a metaphorical sense. The appearing natural elements represent the realm of the real world, and as a result of the meanings attribute to the other world has assumed an eternal balance. In the epistemological context, the idea representing the subject and the object, and the idea that the appearance takes shape, should be considered as the whole of the relics. In our paper, titled “Natural Turkish Beliefs: The Case of Erzurum Kazancı”, the traces of the belief of the past in this region and the shamanistic elements experienced in the history have been explained with their visuals as a living asset.

Key Words: Culture, Folklore, Mythology, Mountain, Tree, Nature

* Makale metni UMTEB-4. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi'ne (07-09 Aralık 2018-Erzurum) sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

Structured Abstract

Turkish folk culture and folklore have taken various features together with their geography and climate. The first experiences of culture are explained by the materials that provide a breakdown of a unity that is intertwined with nature. The selected animal species, which are often found on mountains, in rivers, on trees and animal populations, which enable us to grasp, simulate or depict the probable and real state of the world, are real objects that exist in nature. The intensity and diversity of the interrelations of these objects occupied quite a metaphorical sense. The appearing natural elements represent the realm of the real world, and as a result of the meanings attribute to the other world has assumed an eternal balance. In the epistemological context, the idea representing the subject and the object, and the idea that the appearance takes shape, should be considered as the whole of the relics. In our paper, titled "Natural Turkish Beliefs: The Case of Erzurum Kazancı", the traces of the belief of the past in this region and the shamanistic elements experienced in the history have been explained with their visuals as a living asset.

In the epistemological context, it is necessary to consider the idea that the vision and the object representing the subject and the object take shape as the whole of the indications. In this context, it presents the characteristics of written and verbal balances in the old belief tradition of Turks and dealing with the mythological variations of nature with their epics. Considering the history of belief of the Turks, natural elements such as mountains, caves and trees occupied an important place. The cult of the sky-god, sun, moon, earth-water and ancestors, the determination of the origins of ancient religious obscurations and traditions in the Turks, are taken back to the Scythian and Hun periods. The narratives about the origins of Göktürk have been found in Chinese sources. It is known that very important rituals and ceremonies were held on behalf of the sacred mountains and their souls. In some places "sky victim" in some places "mountain victim" in the form of expressions, Turkish tribes customs, customs and beliefs have been preserved until the last period.

The images of material nature in nature move the connection of the essence and the image with special incarnations in the human mind and actions. The centralism of the universe finds its equivalent in the mythical image in the Cosmic Mountain. This fiction, which makes the connection between the sky and the earth possible, has continued with the continuous flow of religious ideas and concepts in the old Turkish belief system. Ethnographic studies have revealed the notion of mountain and tree culture to the lineage. In the descent of the descent, attention was drawn to the unity of the descendants together with the mountains and trees, which characterize the identity of the descendants and are identified with the concept of ancestor.

The materials about the mountain culture, which offer various perspectives, also appear as a cosmological motif with the transformation of the world tree. The view in the form of the model of the universe reveals the image of the world that contains the source and energy of life, as in the tree of life. In ancient Turks, the mountain was thought to be the seat of the god. According to the Göktürk period, the Hakan tent is located on Ötüken Mountain. The importance given to the place, which means "Budın İni", which means "soul, which is the protector of the country", which is close to this mountain, is related to the sacrifices and rituals offered to God. The imagination of the sky or mountains and peaks close to the sky as access and ascension to God explains that important rites and ceremonies were held in the form of "sky victim" or "mountain victim". The relationship between the objective entity and the human being shows that the monarch, who is likened to the mountain, is a supreme mountain that provides communication between the earth and the sky.

Similarly, as seen in the Hun period, the Göktürk kağan "Tengri-teg, tengr in the blessing" was considered to be the celestial ruler. Ordu-Örgin, the residence of Göktürk Kağan, Ötüken-Yış (Mountain) was located on Ötüken Mountain which is considered as the center of the universe which is called as the intersection of four directions.. It is possible to see examples of the mountains that are considered sacred and related to the souls associated with elements thought to belong to the Qutan Khan. The identification of nature and human constitutes a cosmogonic and cosmological field in

mythological epic thinking. Texts that contain analogical connections between the macrocosm nature and the microcosm human are in a manner to explain the connections between living beings and objective beings. Looking at the phenomenon of human creation, it is an entity that represents the universe and is created from various materials of nature with its characteristic of being a small universe. Soil, clay, wood or reed have been natural elements of nature that have been brought together by God to form the human body.

The fact that the tree has gained so much importance in folk culture is an indicator of the sacred recognition of the tree due to its characteristics and power, rather than its objective existence. The motifs of the cults related to natural assets are explained by their adherence to various conditions which may be subject to cult. Reflecting the traces of various natural cults, the ability to embody the belief that an object or person can benefit or harm can be determined by the presence of visits, voters, victims and other similar practices. In the Kazancı region of Erzurum Hınıs, faith motifs belonging to the natural elements still alive are encountered today. Natural elements such as mountains, hills, stones and trees, which are kept up to date in the old Turkish belief system, are living examples of the folk culture living here. The pine, beech, sycamore, poplar and juniper species known to be identified indicate that these tree types are consecrated. The examples examined are that not every tree or the same tree is a cult subject anywhere and at all times. Although there are materials that show that generally fruitless and large trees are consecrated, it is seen that the pear tree is the present and consecrated tree in the Kazancı region.

The tree of life motif has existed in a variety of forms during the development of Turkish cultural history. This motif, often depicted in civil and religious buildings or small handicrafts, is also depicted as a distinctive character of Turkish art within the subject, style and symbol of the tomb and tombstones.

1. Giriş

Tabiat, insanların toplumsal bilincin oluşmasında ve gelişmesinde ilk aşama konumunda olmuştur. Dünyanın bütün halklarında ve kültürlerinde yaygın olarak tespit edilen, doğanın kültleştirilmesi görüşü, evrensel bir olgudur. Evrenin muhtemel ve gerçek durumunu kavramaya, benzetmeye veya tasvir etmeye imkan sağlayan, öncelikli olarak dağ, nehir, ağaç ve hayvanlar âlemi içerisinde sıklıkla yer alan seçilmiş hayvan türleri, tabiat içerisinde var olan gerçek nesnelere. Bu nesnelere kendi aralarındaki ilişkinin yoğunluğu ve çeşitliliği mecazi anlamda oldukça geniş yer tutmuştur. Dünyanın muhtemel ve gerçek durumunu kavramaya, benzetmeye veya tasvir etmeye imkan sağlayan, öncelikli olarak dağ, nehir, ağaç ve hayvanlar âlemi içerisinde sıklıkla yer alan seçilmiş hayvan türleri, tabiat içerisinde var olan gerçek nesnelere. Bu nesnelere kendi aralarındaki ilişkinin yoğunluğu ve çeşitliliği mecazi anlamda oldukça geniş yer tutmuştur. Öyle ki tabiat başlangıçta, kültürün yaşam kaynağı olmuş yeri gelmiş çeşitli inanç ve felsefi akidelerin çıkış noktası olmuş dolayısıyla bu ve öte dünya arasında bir köprü niteliği kazanmıştır. Tabiat, maddi doğa görüntüleri içerisinde insan zihni ve eylemlerinde, özün ve görüntü bağlantısını özel cisimleştirmelerle hareket ettirir. Görünen tabiat elemanları, reel âlemin biçim dünyasını sunarken öte dünya için de yüklenen anlamlar neticesinde ezeli ve ebedi bir denge özelliğine bürünmüştür. Epistemolojik bağlamda, subje ve objeyi temsil eden gören ile görünenin şekil aldığı fikri intikallerin bütünü olarak değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda, Türklerin eski inanç geleneğinde yer alan ve tabiatın mitolojik varyasyonlarını destanlarıyla birlikte ele alan yazılı ve sözlü bakıyelerin özelliklerini sunmaktadır.

Her nesne veya doğa olayı; dağ, nehir, ağaç, kaya, hayvan veya yıldırım, yağmur olsun insan olmayan fakat tabiattaki her nesnenin veya doğa olayının nesneyle bütünleşmiş bir iyesi olduğu tasavvur edilmiştir. Bu iyenin insanda görüldüğü düşüncesinin yanı sıra insana benzer dağ, nehir iyesi veya hayvana benzer, kuşlarda olduğu görünümüyle tasvir edildiğine dikkat çekilmiştir. Öyle ki ruh ve madde düalizmi arasındaki ilişki, nesne veya olgunun iyesinin bağımsız ve insan dışı varlık olması ve maddeleşmiş biçimini açıklamaktadır (Potapov 2012: 49). Bir başka ifadeyle, subjektif ve objektif olanın özdeşliği, insandan ve doğadan farklı olan insan ve doğal varlığın birliğini nitelemektedir. Tabiat elemanlarının kültüleştirilmesi meselesi, dağların, kayaların, ağaçların vb. iyeleriyle ilgili inanç ve görüşlerinde açıkça görülmektedir (Potapov 2012: 47). Türklerin inanç tarihine bakıldığında dağ, mağara, ağaç gibi tabiat elemanları önemli yer tutmuştur. Gök-Tanrı, güneş, ay, yer-su ve atalar kültü, Türklerde eski dini telakkilerin ve geleneklerin menşelerinin tespiti özellikle, İskit ve Hun devirlerine kadar geri götürülmektedir (İnan 2015: 1-2). Göktürklerin menşeleri hakkında, Çin kaynaklarında tespit edilen rivayetlerde bu yönde olmuştur. Kutsal sayılan dağlar ve onların ruhları adına oldukça önemli ayin ve törenlerin yapıldığı bilinmektedir. Kimi yerlerde "gök kurbanı" kimi yerlerde ise "dağ kurbanı" şeklinde geçen ifadeler, Türk kavimlerinin örf, adet ve inanmalarında son devirlere kadar muhafaza edilmiştir. (Esin 2004: 27-33, Beydili 2015: 33). Makale metni bu bağlamda, alan araştırmalarımız neticesinde Erzurum Hınıs'a bağlı Kazancı yöresinde günümüzde hala yaşatılan tabiat elemanlarına ait inanç motiflerinin tespitine yöneliktir. Eski Türk inanç sisteminde güncelliğini koruyan dağ, tepe, taş, ağaç gibi tabiat elemanları, burada yaşayan halk kültürünün canlı örnekleridir.

2. Dağ Kültü

Arkaik dünya görüşü, toplumun kuşaktan kuşağa aktarılan evreni ve onun içinde yaşayan insanı tasvir eden aynı düşünme şemalarını yeniden üretir. Maddi kültür alanına imkân sağlayan sözlü veya metinsel veriler, kendine özgü özelliklerin istikrarını veya bunun karşıtını belgeleyebilmektedir (Sagalayev 2017: 22-23). Eski mitolojik düşüncede dağ, yaratılışın başlangıcı ve dünyanın yüzeyi olarak düşünülmüştür (Beydili 2015: 51). Tabiat içerisinde maddi doğa görüntüleri, insan zihni ve eylemlerinde, özün ve görüntü bağlantısını özel cisimleştirmelerle hareket ettirir. Evrenin merkezîyetçiliği, mitsel imgedeki karşılığını Kozmik Dağ kurgusunda bulur. Gökle yer arasındaki bağlantıyı mümkün kılan bu kurgu, eski Türk inanç sisteminde, dinsel fikir ve kavramların sürekli akışıyla devamlılık göstermiştir (Eliade 2014: 333). Yapılan etnografik araştırmalar, dağ kültü mefhumunun soyla olan alakasını ortaya koymuştur (Taş 2011: 140). Türeyiş destanında soy kimliğini niteleyen ve ata tasavvuruyla özdeşleştirilen dağ ve soyun birlikteliğine dikkat çekilmiştir. Çeşitli bakış açıları sunan dağ kültü hakkındaki materyaller, dünya ağacının transformasyon geçirmiş şekliyle de kozmolojik bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Evrenin modeli şeklindeki görüş, hayat ağacında olduğu gibi hayatın kaynağını ve enerjisini bünyesinde barındıran dünya suretini ortaya koymaktadır (Taş 2011: 143).

Eski Türklerde dağ, tanrının makamı olarak düşünülmüştür. Göktürk dönemine ait bilgilerde, Hakan çadırının Ötüken dağında bulunduğu yönündedir. Bu dağa yakın mesafede olan "Budın inli" denilen "ülkenin koruyucusu olan ruh" anlamına geldiği ifade edilen yere verilen önem, tanrıya sunulan kurbanların ve ayinleri ile ilgili olduğudur (İnan 2015: 5).

Göğün veya göğe yakın dağ ve zirvelerin, tanrıya erişme ve yükselme olarak tasavvur edilmesi "gök kurbanı" veya "dağ kurbanı" şeklinde önemli ayin ve törenlerin yapıldığını açıklamaktadır (Berkli 2011: 38). Nesnel varlık ile insan arasında kurulmaya çalışılan ilişki, dağa benzetilen hükümdarın, yer ile gök arasındaki iletişimi sağlayan yüce bir dağ olduğu görüşünü ortaya koymaktadır (Esin 2004: 12). Hun döneminde görüldüğü üzere benzer şekilde Göktürk kağanları "Tengri-teg, tengride kut bulmuş" yani göksel hükümdar olarak kabul ediliyordu. Ordu-örgin, Göktürk kağanlarının ikametgâhı olan yer, Ötüken-yış (dağ), dört yönün kavşağı şeklinde tabir edilen kâinatın merkezi sayılan Ötüken dağında bulunuyordu (Esin 2001: 21). Kut sahibi Kağana ait olduğu düşünülen unsurlarla bağlantılı kutsal sayılan dağların ve onların ruhları adına tersim edilen örnekleri görmekte mümkündür (Esin 2004: 28).

Kozmosun sembolik imgesini temsil eden dağ, tapınağın veya kutsal alanın katları ile göğe yükselen katları arasında bağlantılar kurulmuştur. Sözelimi Babil'deki Ziggurat tapınağı, biçimsel yapı strüktürü açısından dünyaya yansıyan izdüşümsel bir örneği olarak görülmüştür. Dünyanın merkezi ile özdeşleştirilen bu alan, yedi kat veya gezegenin yedi göğünü temsil ediyor görüşü, aynı zamanda yapay bir dağ metaforunu gündeme getirmektedir (Eliade 2017b: 53).

3. Ağaç Kültü

Ağaç yerel mitolojinin karakterlerinde, folklor görüntülerinde, ritüellerde ve etnografik inançlarda, arkaik tabiat elemanı içerisinde yer bulur. Şaman davulundaki resimler izah edilirken, "İlk başta Ülgen atamızdan türediğimiz zaman bu iki kayın ağacı, Umay ana ile beraber gökten inmiştir", ifadesiyle karşılaşılır (Berkli 2011: 41; İnan 2015: 35; Öney 1968: 36; Bayat 2011: 179) (Fotoğraf 11-13). Türklerin menşe mitlerinde ise ağacın çeşitli varyantlarına tanıklık edilir. Sözelimi Uygurların ataları olan ağaçtan doğan çocuklardan bahsedilir. Ağaçtan türeme motifinin insanın doğurganlık özelliği ile özdeşleştirilme düşüncesi, ağaç kovuğu dolayısıyla ana rahmiyle metaforik bir benzerlik kurulmuştur (Gültepe 2016: 185)¹ Çeşitli benzetmelerin yer aldığı türeme mitinde kutsal ağaç hem ana hem baba konumundadır. Mitolojik inanç çerçevesinde, ağacın insanla olan ilişkisinde, ongon mahiyetindedir. Ağacın doğurgan özelliğine dair algı, insan nesli ile ecdat ağaç arasında sıkı bir ilişki ortaya konulmuştur (Bayat 2011: 180; Çoruhlu 2010: 125; Gültepe 2016: 185). Mitolojide baskın bir sembol olarak yer bulan ağaç, kendisinde tüm mitolojiyi açıklayan ve sürekli anlamlar biriktiren nesnel bir form şeklinde mana kazanır. Tabiat kültü

¹ Metaforik bağlantılar İslam öncesi Türk kültür ve geleneğinde mağara ve dağ kültürüyle de ilişkilendirilmektedir (Kalafat, 2015b: 139-142, Kalafat 2015a: 45-48). Toprak ana'nın rahminin sembolleri, mağara ve dağ yarıkları ile ilgili hayatın başlangıcını kozmolojik bir bağlamda tabiatın örneksele modelleri olarak düşünülmektedir (Eliade, 2015: 124-127). "Göktürk türeyiş destanlarında vurgulanan unsurlar, kurt, dağ ve mağara unsurları iken Uygurların türeyiş destanı ve Oğuz Kağan Destanındaki kozmik doğuşlarda kullanılan motifler birbirine yakın öğelerdir. Bunlar, ağaç, dağ, mağara ve ışık unsurlarıdır. Türk türeyiş destanlarında kullanılan dağ ve ağaç unsurları sadece türeyişle ilgili öğeler olmayıp aynı zamanda İslam öncesi Türk dini düşüncesi içerisinde kült olarak kabul edilen hem fiziki hem de manevi değerler yüklenen dini bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır" (Taş, 2011: 138-139). Türk halkları arasında yaygın görüşe göre dağlar, yenilmez yiğitler olarak düşünülüyordu (Beydili, 2015: 63). Türklerde doğurganlık özelliği, en eski ana-atayı temsil eden Tanrıça Umay anada da yansımalarını bulmuştur. "Rahim ve plesenta", anlamlarına geldiği ifade edilen Umay, Asya'da özellikle mezar kompozisyonlarında kültürün köklü mitolojilerinden kaynak bulan soyuttan somuta ulaşan maddi kültür formlarını oluşturmuşlardır (Berkli, 2011: 41; Roux, 2015: 95; Boratav, 2012: 30-32; Beksac, 2006: 63-67; Ates, 2014: 151-153).

bağlamında ele alınan ve mitolojik ana kompleksinde var olduğu düşünülen ağacın yanı sıra mağara ve kuş unsurları da bulunmaktadır (Bayat 2012: 39) (Fotoğraf 7-9). Aslında bakılırsa ağaç ile ilgili gerek tasavvur bağlamında gerek tasvir açısından tek bir figür olarak işlenmesinin yanı sıra tamamlayıcı figürlerle de bütünlük sağladığı görülür. Bunlarında yine Türk sanatında yoğunlukla görülen kanatlı yırtıcı veya mitolojik hayvanların ağaçla birlikte betimlenen kompozisyonlarına dikkat çekilir (Fotoğraf 5-6, 10).

Kozmogonik mitolojide ağaçtan türetilen asa, evrenin kuruluşu sürecinde, tanrının ilk aparatı olarak görülür. Mitolojik varyantlarda, yaratım aracı olarak kullanılan asa, evrenin yer altı ve yer üstü ayırımıyla işlevsel bir niteliğe büründürülür (Sagalayev 2017: 42). Yeryüzünün yeraltına geçişini sağlayan asa ile birlikte yeryüzünü gökyüzüne bağlayan altın kazığın dikildiği inancı, dünyanın iki ucu arasındaki yani başlangıcı ve sonu karşılayan başlangıç noktası olarak algılanır. Evren şemasının genel kanıksanmış modeli tanrıların, insanların ve yeraltı hükümdarı ile birlikte ölümlerin oturduğu, üç dünya yapısı, üst üste binmiş üç ayrı katman olarak tasvir edilmiştir (Eliade 2017a: 16). Bu üç dünya katmanı çeşitli benzetmelerle, dünya üzerine yansıyan izdüşümsel örnekleriyle pekiştirilmeye çalışılır. Makrokozmetik düzlemde, direk, dağ ve ağaç gibi bir eksenle, mikrokozmetik düzlemde ise konutun orta direği veya çadırın tepesindeki açıklık ile ifade edilir (Eliade 2017a: 17).

Tabiat ve insanın özdeşleştirilmesi, mitolojik destansı düşünce içerisinde kozmogonik ve kozmolojik alan oluşturur. Makrokozmos olan tabiat ile mikrokozmos insan arasında analogik bağlantılar içeren metinler, canlı varlıklarla nesnel varlıkların bağlantılarını izah edecek tarzdadır. İnsanın yaratılması hadisesine bakıldığında, evreni temsil eden ve küçük evren olma özelliğiyle tabiatın çeşitli materyallerinden yaratılmış bir varlık konumundadır. Tanrı tarafından bir araya getirilerek insan bedenini oluşturan, toprak, kil, ağaç veya kamış doğal tabiat elemanları olmuştur (Taş 2011: 107). Ağacın halk kültürü içerisinde bu denli ehemmiyet kazanmış olmasının, nesnel varlığından ziyade özelliklerinin ve temsil ettiği gücün kült konusu teşkil etmesi dolayısıyla ağacın mukaddes tanındığının bir göstergesidir. Tabiat varlıklarıyla ilgili küllere ait motifler, külte konu olabilecek çeşitli şartlara bağlılıklarıyla açıklanmaktadır. Muhtelif tabiat kültürlerinin izlerinin yansıtılması, bir nesne veya şahıstan fayda veya zarar gelebileceğine dair inancın somutlaştırılabilmesi ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve diğer benzer uygulamaların varlığı ile tespit edilebilmektedir (Ocak 2017: 113). Erzurum Hınıs'a bağlı Kazancı yöresinde günümüzde hala yaşatılan tabiat elemanlarına ait inanç motiflerine rastlanılmaktadır. Eski Türk inanç sisteminde güncelliğini koruyan dağ, tepe, taş, ağaç gibi tabiat elemanları, burada yaşayan halk kültürünün canlı örnekleridirler. Tespit edildiği bilinen çam, kayın, çınar, kavak ve ardıç ağacı türlerinden bu ağaç tiplerinin takdis olunduğunu ortaya koymaktadır² (Ocak 2017: 129). İncelen örneklerin her ağacın veya aynı ağacın her yerde ve her zaman kült konusu teşkil etmediğidir. Genellikle meyvesiz ve ulu ağaçların takdis olunduğunu gösteren malzemeler bulunsa da Kazancı yöresinde mevcut ve takdis edilen ağacın armut ağacı olduğu görülmektedir³

² Kur'an da Sidra ve Tuba olarak adı geçen hayat ağacı, cennetin ortasında ve göğün yedinci katında yer alır. Cennette var olduğuna inanılan, nar ve hurma ağaçları da Kur'an'da yer alan ayetlerde geçmektedir (Öney, 1968: 36).

³ Külte konu teşkil eden ağaç veya ağaçların yöre insanları tarafından adaklar adanmakta, kurbanlar sunulmaktadır. Şifahi olduğuna inanılan ağacın kök kısmına yakın yerinde ise ağıza toprak çalınmakta ve buradan alınan teberik olarak adlandırılan küçük taşlarında beraberinde taşınmasında kötülüklerden korunduğuna dair inanç muhafaza edilmektedir. Yöre insanlarından tespit edilen, kutsal ağaçtan veya kutsiyeti olan Kuzulkurttan bahsedildiğinde, işaret parmağının ağza götürülüp öpüldüğü ve alına konduktan sonra dua edilerek takdis olunduğuna şahit edilir (Fotoğraf 3-4).

(Fotoğraf 2-4). Hayat ağacı motifi, Türk kültür tarihinin gelişim süreci içerisinde, çok çeşitli biçimlerde varlığını korumuştur. Sivil ve dini yapılarda veya küçük el sanatlarında tasvirlerine sıklıkla rastlanılan bu motif, türbe ve mezar taşlarında da Türk sanatının konu, stil ve sembol dahilinde belirgin bir karakteri olarak işlenmiştir (Berkli 2011: 162-163) (Fotoğraf 5-6, 8).

Fotoğraf 1. Erzurum \ Kazancı, Kuzulkurt Dağı

Fotoğraf 2. Kazancı Yöresinde Kutsal Olduğuna İnanılan Ağaç

Fotoğraf 3. Kazancı Yöresinde Kutsal Olduğuna İnanılan Ağaç

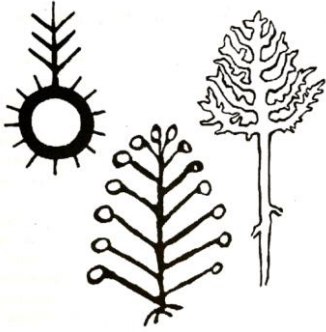
Fotoğraf 4. Fotoğraf
3. 'ten Ayrıntı

Fotoğraf 5. Erzurum
Çifte Minareli Medrese
Hayat Ağacı

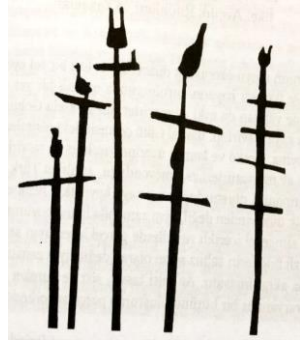
Fotoğraf 6. Erzurum
Yakutiye Medresesi Hayat
Ağacı

Fotoğraf 7. Davul Üzerine
Çizilen Dünya Ağacı
Tasvirleri, Fuzuli Bayat

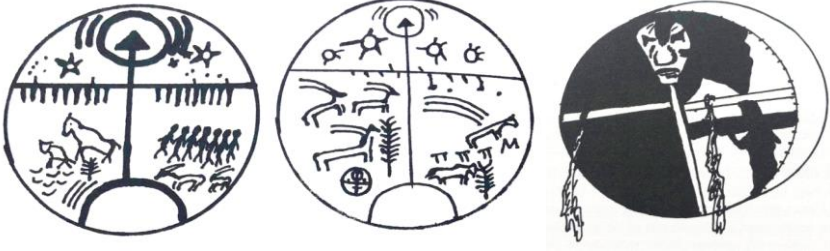
Fotoğraf 8. Fotoğraf
10'dan Ayrıntı

Fotoğraf 9. Başlarında Kuş
Tasvirleri Olan Ağaçlar,
Fuzuli Bayat

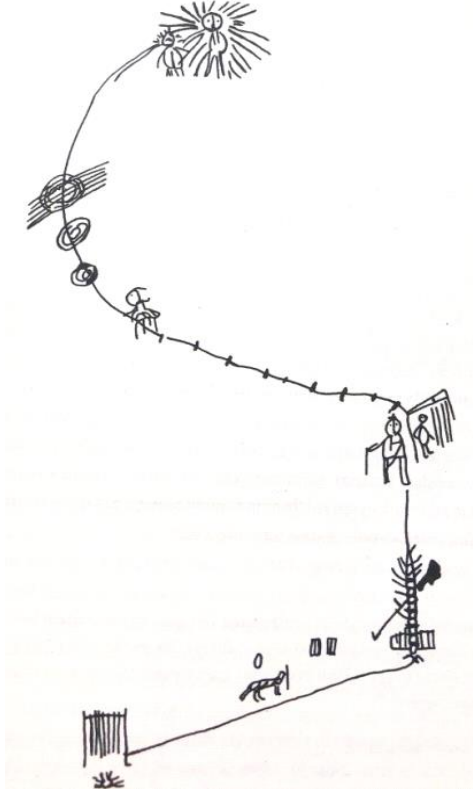
Fotoğraf 10. Hayat Ağacı ve Kutsal Dört Yön Motifi, Pazırık Kurganı, Hun Dönemi

Fotoğraf 11. Şaman Davulları, (ön ve arka), Tuncer Gülensoy

Fotoğraf 12. Altay Şamanlarına Ait Davullar, Yaşar Çoruhlu

Fotoğraf 13. Altaylı Şamanın Tanrı Ülgen'e Ulaşmak İçin İzlediği Yol, (Yaşar Çoruhlu)

Sonuç

Türk düşünce sisteminde tabiat, içerisinde mevcut olan canlı veya cansız birçok varlık kendi aralarında kurulmuş olan çeşitli benzerlikler ile tasavvur edilmiştir. Türklerde İslam öncesi inanç sistemi ve kültür biçimleri arasındaki ilişkiler, mit ve simgelerle taşınan kültürel bütünün yaratıları olmuştur. Kâinatı temsil eden ve insanlık tarihinin en eski zamanlarından tabiat kültü ile münasebetini gösteren mitik işaretler, dolayısıyla kozmik dağ ve dünya ağacı imgeleri, dünya merkezini niteleyen en yaygın arkaik tasvirlerini meydana getirmiştir. Eski inanma biçimleri, günümüzde de karşılık bulan derin düşüncelerdir. Gök ile yer arasında bir tür köprü niteliği kazanmış olan ve göğe çıkışı simgeleyen soyut veya somut olarak nitelendirebileceğimiz bu tarz tasvirler, sanat ve kültür tarihi sürecinde yüklenen anlamlar neticesinde hayat bulmuş ve tekrar etmiştir.

Kaynaklar

- Ateş, Mehmet. (2014). *Mitolojiler ve Semboller Ana Tanrıça ve Doğurganlık*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Bayat, Fuzuli. (2011). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1*. İstanbul: Ötüken.
- Bayat, Fuzuli. (2012). *Türk Mitolojik Sistemi Kutsal Dışı-Mitolojik Ana, Umay Pradigmasında İlk Mitolojik Kategoriler-İyeler ve Demonoloji-2*. İstanbul: Ötüken.
- Beksaç, Engin. (2006). "Atlı, Ağaç ve Kadın". *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Berkli, Yunus. (2011). *Türk Sanatında Avrasya Üslubunun Evreleri (Avrupa ve İslam Sanatına Etkileri)*. Erzurum: Atatürk Ün. Yayınları.
- Beydili, Celal. (2015). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Boratav, Pertev Naili. (2012). *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Çev. R. Özbay. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Çoruhlu, Yaşar. (2010) *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, Mircea. (2014) *Şamanizm*. Çev. İ. Birkan. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eliade, Mircea. (2015). *Doğuş ve Yeniden Doğuş İnsan Kültürlerinde Erginlenmenin Dini Anlamları*. İstanbul: Çev. Fuat Aydın. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Eliade, Mircea. (2017_a). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 3 Muhammed'den Reform Çağına*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Alfa.
- Eliade, Mircea. (2017_b). *İmgeler ve Simgeler*. Çev. M. A. Kılıçbay. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Esin, Emel. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Esin, Emel. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gültepe, Gülten. (2016). *Plastik Sanatlarda Soyut Somut Gösterge ve Görseller Üzerine Metaforik Bir Yaklaşım*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sanatta Yeterlik Tezi. Erzurum.
- İnan, Abdülkadir. (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Yaşar. (2015_a). *Anadolu Halk Kültürü Monografisinden Mitolojik Şifreler-I*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Yaşar. (2015_b). *Türk Kültürü Halklarda Mitik-Mistik Kavşakta Yer*. Berikan Yayınevi, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2017). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öney, Gönül. (1968). "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi". *Belleten*. XXXII (125). 25-50.
- Potapov, L. P. (2012). *Altay Şamanizm'i*. Çev. Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları.
- Roux, Jean-Paul. (2015). *Eski Türk Mitolojisi*. Çev. M. Y. Sağlam. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Sagalayev, Andrey Markoviç. (2017). *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*. Çev. Ali Toraman. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Taş, İsmail. (2011). *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*. Konya: Kömen Yayınları.

Fotoğraf 5. Erzurum Çifte Minareli Medrese Hayat Ağacı

<https://filepics.pw/erzurum-ifte-minare-Erzurum-t-Mosque.html>

Erişim Tarihi: 03.12.2018

Fotoğraf 6. Erzurum Yakutiye Medresesi Hayat Ağacı

<https://tr.pinterest.com/pin/288371182382973040>

Erişim Tarihi: 03.12.2018

Fotoğraf 8. Hayat Ağacı ve Kutsal Dört Yön Motifi, Pazırık Kurganı, Hun Dönemi

<http://www.sanatsal.gen.tr/hun-sanatinin-ozellikleri/>

Erişim Tarihi: 04.12.2018